

Marian Kucala

ŁACIŃSKA FLEKSJA RZECZOWNIKÓW POLSKICH W TEKSTACH ŚREDNIOWIECZNYCH

Już w najdawniejszych dokumentach pisanych po łacinie w Polsce, bądź kraju naszego dotyczących, występują pojedyncze wyrazy polskie. Są to najczęściej nazwy własne miejscowości i osób, a więc wyrazy w zasadzie na inny język nieprzekładalne. Z wyrazów pospolitych wcześniej w tego rodzaju tekstach pojawiają się nazwy powinności i danin, również w większości do przekładania się nie nadające. W tekstach późniejszych – z XIV wieku, a głównie z XV wieku – glos polskich jest tak dużo, że stanowią one poważną część materiału *Słownika staropolskiego*.

Te izolowane polskie wyrazy w średniowiecznych tekstach łacińskich były zapisywane najczęściej w formach podstawowych, a więc rzeczowniki w nominatiwie, np. *Eos ab omnibus tributis absolutentes, videlicet a strosa, a poduoroue, a naraz* (1145), czasem jednak w przypadkach zależnych z końcówkami bądź polskimi, np. *In superficie ville vulgaliter nawsiu* 1350, bądź łacińskimi, np. *Cum citra Pilciam uel Visliciam* 1228; *Habebit... tres morgones siue iugera* 1366. Końcówki łacińskie – a te nas tutaj interesują – dodawano najczęściej do nazw osobowych, rzadziej do nazw miejscowych, najrzadziej do wyrazów pospolitych. Nazwy miejscowe poza nominatiwem występują przeważnie w genetiwie i locatiwie, a w tych przypadkach przyimki (*de, in*) są wystarczającymi określnikami fleksyjnymi. Wyrazy pospolite są najczęściej poprzedzane przez "vulgariter", "in vulgari", "alias", "sive", "aut", "id est", a po takich wprowadzeniach mają zwykle formy nominatiwu.

s. 91

(...) materiał (...) dzieli się dość wyraźnie na dwie grupy. Do pierwszej należą rzeczowniki zakończone w nom. sing. na *-a*, do drugiej wszystkie inne. Rzeczowniki na *-a* bez względu na rodzaj (żeński lub męski) i zakończenie tematu fleksyjnego odmieniają się niemal konsekwentnie, bo z bardzo nielicznymi wyjątkami, według pierwszej deklinacji łacińskiej. (...) *Fideiusserunt seniores parchanistarum; Super quadraginta beczkas; Apud filias bednarcze; Ad custodiām brone;*

s. 92

Spośród nazw osobowych według deklinacji trzeciej odmieniają się niemal wszystkie te, których nom. sing. a zarazem temat fleksyjny kończy się na *-k*: *Bobrek: Super Iurkonem Bobrkonem; Budek: Iacus filius Butkonis;* (...) Dalej nazwy na *-o*: *Birowo: Szemma Birouonis; Chorcko: Puer Semouith filius Pazt Chossistconis; Cielątko: Ex parte uxoris dicti Czelontkonis,* (...) na *-ec*: *Borowiec: Super Borowczone; Grabiec: Grabczoni sculteto; Grabowiec: Frater ipsius Grabofczonis; Jastrzębiec: Uxor Jastrzabconis;* (...). Tylko końcówki deklinacji trzeciej ma ogromna większość nazw jednozgłoskowych: *Błaz || Błasz: Cum Iohanne Blasone; Bład: Puella Blandonis;*

s.93

Czynnikami odgrywającymi główną rolę przy wyborze odpowiedniego paradygmatu łacińskiego było niewątpliwie zakończenie mianownika l. poj., zakończenie tematu fleksyjnego i rodzaj danego rzeczownika. Jak wiadomo, w polskim zakończenia nom. sing. są przeważnie

dość różne od takichże zakończeń w języku łacińskim. Również tematy fleksyjne polskie często się różnią od tematów łacińskich, co wynika z braku w łacinie niektórych głosek, przede wszystkim spółgłosek ciszących i szumiących. Ogólnie rzecz biorąc, najmniejsze różnice występują w zakresie rodzaju, z tym że rodzaj w łacinie jest bardziej niż w polskim kategorią składniową i semantyczną, mniej fleksyjną.

Fleksja rzeczowników na *-a* pokazuje, że przy zgodności zakończenia nom. sing. i rodzaju wygłos tematu fleksyjnego nie odgrywa większej roli w odmianie.
s. 94-95

(...) łacińską fleksję rzeczowników staropolskich cechuje dążność do uproszczeń; brak jest przykładów na deklinację czwartą, zupełnie wyjątkowo są stosowane końcówki deklinacji piątej, niezbyt często występuje deklinacja druga; rzeczowniki zakończone w nom. sing. na *-a* odmieniają się według deklinacji pierwszej, przy innych najbardziej powszechne są końcówki *-o*, *-onis*, *-oni*, *-onem*, *-one*, *-ones*, *-onum*, *-onibus* utworzone na podstawie deklinacji trzeciej.
s. 96

Marian Kucala, *Łacińska fleksja rzeczowników polskich w tekstach średniowiecznych*. W zbiorze: *Studia indoeuropejskie*. Wrocław 1974.